

La història de l'educació com a disciplina acadèmica i camp d'investigació

Antonio Viñao*

La història de l'educació ha estat recentment caracteritzada com un espai debatut i canviant (Aldrich, 2000). I això, en les seves relacions tant amb la història com amb l'educació. El seu doble rostre, a més, com a disciplina acadèmica i com a camp d'investigació o estudi obliga, d'una banda, a distingir entre els professors d'aquesta disciplina i els investigadors en aquest camp –professors de la disciplina, evidentment, però també d'història en general, d'històries sectorials com la de l'economia, el dret o la ciència, professors d'ensenyaments no universitaris, investigadors no adscrits a departaments universitaris com inspectors i administradors de l'educació, etc.–, i, de l'altra, a donar compte de l'evolució diferent dels dos aspectes si no de les tensions que hi ha entre ells. En aquest breu text intentaré exposar, en relació amb el segle XX, quines han estat aquesta evolució i aquestes tensions.

Gènesi i consolidació de la història de l'educació com a disciplina acadèmica i camp d'estudi

La història de l'educació com a disciplina acadèmica i camp d'investigació va néixer, no cal dir-ho, a l'Alemanya del segle XIX gràcies a la confluència en el temps de la constitució de la pedagogia com a disciplina

---

* Antonio Viñao és catedràtic d'Història de l'Educació a la Universitat de Múrcia. Les seves línies bàsiques d'investigació són la història de l'escolarització, l'alfabetització i la cultura escrita, la història del currículum i de les cultures escolars en les seves relacions amb les reformes educatives, i la història de l'ensenyament secundari. D'entre les seves publicacions recents destaquen *La investigación histórico-educativa. Tendencias actuales*, Barcelona: Ronsel, 1997 (coeditor amb Narciso de Gabriel); *Tiempos escolares, tiempos sociales. La distribución del tiempo y del trabajo en la enseñanza primaria en España (1838-1936)*. Barcelona: Ariel, 1998; *Curriculo, espaço e subjetividade. A arquitetura como programa*. Rio de Janeiro: DP&A, 1998 (coautor amb Agustín Escolano); i *Leer y escribir. Historia de dos prácticas culturales*. Mèxic: Fundació Educació, voces y vuelos, 1999.

Adreça professional: Facultat d'Educació. Universitat de Múrcia. Apartat 4021. 30080 Múrcia. Telèfon: 968 36 40 08. Fax: 968 36 41 46. Adreça electrònica: avinao@um.es.

universitària, de la creació i difusió dels seminaris de formació de mestres, del desenvolupament de la història com a disciplina científica i de l'interès del món acadèmic alemany per l'antiguitat clàssica. La independització progressiva, a Alemanya, de la història de l'educació respecte de la pedagogia en la producció de manuals i tractats a partir dels anys trenta i quaranta del segle esmentat (Pereyra, 1981; Tiana, 1988), així com el seu alt nivell d'institucionalització acadèmica i científica en els anys finals d'aquest segle –observable, per exemple, en la publicació de bibliografies i repertoris de fonts i textos, així com en l'existència d'una societat d'història de l'educació amb la seva revista corresponent–, explicar el paper «quantitativament i qualitativament» dominant de la historiografia educativa alemanya en la «producció europea» anterior a la Primera Guerra Mundial (Compère, 1995: 14).

La influència de la historiografia alemanya en altres països, juntament amb el seu establiment amb vista a la formació de mestres i professors, seria, efectivament, un dels trets característics d'aquesta fase de gènesi i consolidació de la disciplina, que tindria lloc, sobretot, en les últimes dècades del segle XIX i en les primeres del XX. A França, per exemple, la introducció de la història de l'educació en el pla d'estudis de les escoles normals tindria lloc el 1881 (Caspard, 1984) i, a Espanya, el 1898 (Molero, 2000). A Anglaterra, la disciplina s'establiria, a instàncies governamentals, a partir del 1890 als *teacher training colleges*, especialment per a la formació de professors d'ensenyament secundari (Barnard, 1989; Alcrich, 2000), i als Estats Units apareixeria també com una matèria habitual, ja a les últimes dècades del XIX, en el currículum dels *teacher's colleges* (Chambliss, 1979; Brickman, 1979). Tot això, juntament amb la creació dels museus pedagògics –a França el 1879 i a Espanya el 1882– i la publicació de manuals i diccionaris com el de Buisson a França, faria possible un clima que justificava que Durkheim, en l'obertura el 1904 d'un curs a la Sorbona sobre l'evolució pedagògica a França, iniciés aquest curs amb una arcaica defensa de l'«interès pedagògic del tema» i de la seva necessitat per als professors de l'ensenyament secundari, i arribés fins i tot a dir que «una història de l'ensenyament» era «la millor de les pedagogies» (Durkheim, 1982: 34).

L'abundant publicació de manuals per a la formació dels futurs mestres i professors seria un dels trets característics de la història de l'educació com a disciplina acadèmica en el primer terç del segle XX. Uns manuals que són deutors, en gran part, dels publicats al segle XIX per Karl von Raumer (1843-1854) i Karl Schmid (1884-1092) a Alemanya, i per Gabriel Compayré (1883) a França, i que se centren, quasi exclusivament, en la vida i les obres dels grans pedagogs, la història de les institucions educatives més rellevants, i els fets i les disposicions més destacats de la història de l'educació de cada país. Independentment d'això, en els primers decennis del segle XX destaquen, als Estats Units, l'obra de Paul Monroe de la seva càtedra d'Història de l'Educació al Teacher's College de la Universitat de Colúmbia, i, a Anglaterra, les obres de John W. Adamson i Foster Watson. La *Cyclopedia of Education* (1911) de Paul Monroe, en cinc vo-

lums, seria considerada la rèplica del *Dictionnaire de pédagogie* de Buisson, que aquell mateix any ofería una nova i més completa edició ampliada. La seva contribució a la manualística d'aquests anys seria *Text Book in the History of Education* (1905), text traduït al castellà per Maria de Maeztu, editat a Espanya, en dos toms, per La Lectura el 1918-19, i qualificat anys més tard per Cubberley (1920: 2) com «la nostra història de l'educació més completa i erudita» del seu temps. L'obra de John W. Adamson ofereix una doble faceta com a professor del *King's College* de Londres i com a assessor de la Cambridge University Press. De la primera destaquen *Pioneers of Modern Education, 1600-1700* (1905), *A Short History of Education* (1919) i, sobretot, *English Education, 1789-1902* (1930). En la seva segona faceta, com a assessor editorial, va promoure la publicació d'un bon nombre de llibres sobre la història de l'educació a Anglaterra i en altres països europeus, i també edicions d'antologies i textos d'autors clàssics com Comeni, Erasme, Vives, Milton, Locke, Froebel i Rousseau. L'obra de Foster Watson, interessat i expert en la figura de Vives, ofereix també estudis rellevants i, sobretot, l'edició de l'*Encyclopedia and Dictionary of Education* (1921-1922), una obra en quatre volums que constitueix la rèplica anglesa dels ja esmentats diccionaris o enciclopèdies de Buisson i Monroe.

Seria als Estats Units, als anys vint i quaranta, en el context d'una àmplia «florescència» de la història de l'educació (Barnard, 1989: 112), i després o al costat de l'aparició d'una sèrie de manuals escrits per professors d'història de l'educació per a l'ensenyament d'aquesta disciplina en institucions universitàries de formació de professors, quan començarien a publicar-se alguns manuals que implicaven una clara renovació metodològica i científica. Fins a la publicació de *The History of Education. Educational Practice and Progress Considered as a Phase of the Development and Spread of Western Civilization*, d'E.P. Cubberley, el 1920, els manuals dels Estats Units disponibles eren més una història del pensament o idees pedagògiques, de valor desigual, que una història de l'educació que tractés, també, les institucions, la política educativa i la història del currículum. El manual de Cubberley no només incorporava aquests aspectes sinó que feia referències constants a les fonts, ofería un esquema didàctic clar i acompanyava el conjunt amb mapes, diagrames, estadístiques i il·lustracions. Com ell mateix deia en el pròleg de la seva obra, ja hi havia prou històries de les teories educatives. El que havia intentat fer era «una història del progrés, la pràctica i l'organització de l'educació» i donar a aquesta història «el seu lloc adequat com a fase de la història del desenvolupament i la difusió de la nostra civilització occidental» (Cubberley, 1920: VIII).

Els manuals de J.S. Brubacher i R.F. Butts, publicats a la dècada dels quaranta, ja oferien una orientació que era el preludi del període posterior. *A History of the Problems of Education* (1947), de Brubacher, trencava l'esquema tradicional de vida i obres per adoptar una visió històrica de temes o qüestions bàsiques com objectius de l'educació, política i educació, psicologia de l'educació, continguts i mètodes d'ensenyament, educació moral i religiosa, educació formal i informal, educació elemental, secundària i

superior, formació del professorat, ensenyament públic i privat, administració i supervisió educativa, i progrés i escola. Per la seva banda, *A Cultural History of Education* (1947), de Butts, oferia una anàlisi històrica de les relacions de l'educació amb les forces culturals, intel·lectuals, socials, polítiques i econòmiques, i destacava, en cada etapa històrica, el paper cultural desenvolupat per l'educació a través de les institucions educatives, el currículum i els mètodes d'ensenyament. Finalment, el 1949 es va publicar la *Guide to Research in Educational History* de W. W. Brickman, reimpresa, amb addicions, el 1979, que va constituir un text indispensable per a tots els que volien dedicar-se a la docència i la investigació històricoeducativa, i que mostrava, en l'estructura, els temes i la informació subministrada, l'alt nivell de consolidació, als Estats Units, de la història de l'educació com a disciplina acadèmica i com a camp d'investigació científica.

L'origen institucional de la història de l'educació a Espanya com a disciplina acadèmica es produeix, com ja s'ha dit, quan el 1898 queda inclosa, amb la denominació d'Història de la Pedagogia, en el curs superior per a l'obtenció del grau de mestre normal. La seva generalització a tots els aspirants al magisteri primari es va produir en el pla del 1914, data en què la Història de la Pedagogia figurava ja com a assignatura independent, des de l'any anterior, en el pla d'estudis de l'Escola Superior de Magisteri. Des d'aquí, el 1932 passaria a la recentment creada Secció de Pedagogia de la Universitat Complutense, i se n'encarregaria Luis de Zulueta, i el 1933 passaria la secció homònima de la Universitat de Barcelona, en aquest cas a càrrec de Joaquim Xirau. Tot això va afavorir, com ja havia passat i estava passant en altres països, la traducció de manuals estrangers –continuant la tradició procedent dels anys finals del segle XIX amb la publicació de les obres de Paroz (1887), Hailman (1894) i Compayré (1896)– i l'aparició de manuals d'escàs valor –amb algunes excepcions, com les d'Alejandro de Tudela (1909) o Vicente Pertusa i Antonio Gil Muñoz (1922)– que fins i tot, de vegades, transcrivien literalment d'altres textos estrangers (Molero, 2000). Seria més aviat en els camps de la investigació, de les traduccions d'autors clàssics o de la publicació de bibliografies, col·leccions de textos i documents i diccionaris, on destacarien Rufino Blanco, Lorenzo Luzuriaga, Domingo Barnés i Luis de Zulueta, entre d'altres, i obres com el *Diccionario de Pedagogía*, de l'Editorial Labor, publicat el 1936.

La renovació de la historiografia educativa: la història social de l'educació

La renovació de la historiografia que es va donar en la dècada dels anys seixanta (Léon, 1985: 11) va tenir lloc, a diferència del període ante-

rior, primer en l'àmbit de la investigació i després, amb una força i un abast menors, en el de la història de l'educació com a disciplina acadèmica. Als Estats Units, la nova història de l'educació «revisióista» i crítica amb la historiografia anterior, i amb la seva pròpia història educativa, s'inicia amb les obres de Bernard Baylin, *Education in the Forming of the American Society* (1960), i Lawrence A. Cremin, *The Transformation of the School* (1961). A França, el llibre de Philippe Ariès, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* (1961), va significar també una ruptura amb els enfocaments tradicionals en mostrar les relacions entre les representacions mentals i iconogràfiques de la infantesa i entre aquestes dues i la història de l'educació. Va ser traduït immediatament a l'anglès, el 1962. A Anglaterra, el *British Journal of Educational Studies* va ser la revista que, des de les seves pàgines i sota la direcció del seu editor, A.C.F. Beales, va afavorir durant els anys seixanta la publicació de treballs que trencaven també els enfocaments tradicionals. L'aparició, el 1966, del llibre de Joan Simon *Education and Society in Tudor England* va tirar per terra una de les idees més generalitzades entre la historiografia anglesa: la idea que la reforma, primer, i la revolució, després, havien destruït el florent sistema escolar que hi havia al final de l'edat mitjana.

La renovació que s'estava produint en els enfocaments, en les fonts utilitzades i en els continguts, va ser acompanyada per l'increment de la producció escrita, la constitució de societats científiques i l'aparició de revistes específiques. Així, pel que fa a França, Pierre Caspard (1984 i 1988) ha assenyalat que l'inici de l'expansió quantitativa de la bibliografia historico-educativa –que es consolidaria als anys setanta– va tenir lloc a la dècada dels seixanta. El mateix fenomen s'ha constatat, a Anglaterra, en un estudi dut a terme a partir de l'anàlisi del que es va publicar en cinquanta revistes alienes al camp educatiu (Szreter, 1987). La dècada dels seixanta va veure, així mateix, l'aparició de revistes tan significatives com *History of Education Quarterly* (1961), publicada per la nord-americana History of Education Society, i *Pedagogica Historica* (1961), editada pel Centre pour l'Étude de l'Histoire de l'Éducation de la Universitat de Gant, o de societats científiques com l'anglesa History of Education Society (1967), que a partir del 1968 publicaria l'*History of Education Society Bulletin* i, des del 1972, la revista *History of Education*. Als Estats Units, tanmateix, la dècada dels seixanta va significar, com ja s'ha dit, l'aparició del lloc assignat a aquesta disciplina en els programes de formació de professors (Brickman, 1978) a manera de preludi del que passaria a Europa en els anys vuitanta.

Les causes d'aquesta renovació historiogràfica, científica i institucional cal buscar-les tant en el camp de l'educació com en el de la història.

En el de l'educació, perquè coincideix amb un període d'expansió educativa a tots els nivells i de creença generalitzada –sota el paraigua de les teories de la modernització i del capital humà– en el poder de l'educació com a factor de mobilitat social, progrés econòmic i desenvolupament democràtic. Un període, a més, d'expansió correlativa de les ciències

de l'educació (Nóvoa, 1998: 138-144), en especial de la sociologia i l'economia educatives; és a dir, de les ciències socials en general i de les seves anàlisis sobre l'àmbit educatiu en particular. És l'època en què, de manera progressiva, la denominació d'*història de la pedagogia* es va deixant de banda en favor de la d'*història de l'educació*.

I en el de la història, perquè també és en aquesta dècada, la dels seixanta, quan es difonen i prenen força dues tendències historiogràfiques que havien nascut algunes dècades abans, als anys vint i trenta: la marxista i la de l'escola d'*Annales*.

Va ser després de la Segona Guerra Mundial quan es va produir una profunda renovació en la historiografia marxista. Obres com les de Febvre, Soboul, Vilar, Vovelle, Hill, Hobsbawm o Thompson, per esmentar algunes de les figures més significatives, i revistes com *New Left Review*, *History Workshop* o *Past and Present* són un bon exemple, tot i les seves diferències, d'aquesta tendència i renovació.

Els seus treballs van servir perquè els historiadors girassin els ulls cap a la influència d'allò econòmic i allò social en les societats humanes, les anàlisis globals i el paper representat per les masses i les classes treballadores en la història. La història econòmica, social i cultural, i la de l'educació i la cultura populars, i enfocaments com els de la història «des de baix», deuen molt a aquesta orientació historiogràfica.

No va tenir menys influència l'escola d'*Annales*. Aquesta revista, creada el 1929 per Marc Bloch i Lucien Febvre, va canviar el 1946 el seu títol original –*Annales d'Histoire Economique et Sociale*– pel d'*Annales. Economies. Sociétés. Civilisations*, i es va configurar en la plataforma institucional des de la qual, en etapes successives –sota la direcció de Fernand Braudel del 1956 al 1968, i amb la gènesi, a la dècada dels setanta, de la «nova història», i, a la dels vuitanta, de la història de les mentalitats–, s'han fet aportacions fonamentals –no exemptes de crítiques– en l'àmbit de la història social, econòmica i cultural. L'ampliació dels temes a historiar i de la noció de document, la història social que tracta de captar la llarga durada, l'atenció prestada a les persistències, a les estructures i a les anticipacions, i l'èmfasi posat en la història problema són, entre altres, aspectes en què l'escola d'*Annales* ha tingut una influència clara en el quefer històric.

Les dues tendències, malgrat les seves diferències internes i entre si, convergien en l'acostament entre la història i les ciències socials o, si es prefereix, en la consideració de la història com ciència social en relació estreta amb la geografia, l'economia, la sociologia, la psicologia i, en les últimes dècades, la ciència política i l'antropologia. El resulta: d'aquesta convergència, pel que fa a la historiografia educativa, seria el naixement de l'anomenada història social de l'educació.

El maig del 1980, el llavors president de la International Standing Conference for the History of Education (ISCHE), Maurice de Vroede, va pre-

sentar una ponència a les Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, que tenien lloc a Girona. El títol de la ponència era «Tendances actuelles en Histoire de l'Éducation». Hi contraposava la història de la pedagogia, quant a disciplina originada a les facultats de Filosofia als segle XIX i centrada en l'estudi de les idees o el pensament pedagògic, amb la història de l'educació «al vell estil». Aquesta història de l'educació ofería, en general, un clar matís ocasional, hagiogràfic i particular. Els seus temes preferents eren la història d'establiments o institucions docents concrets, la biografia dels seus fundadors, professors, etc., o la tasca feta per determinats ordes o congregacions d'ensenyament. També hi havia exemples de monografies sobre un nivell educatiu durant un període determinat o aspectes com els mètodes d'ensenyament, la didàctica o l'organització i el material escolars. Però, en general, es tractava de treballs elaborats per commemorar certs esdeveniments o aniversaris, escrits per gent que pertanyia a la mateixa institució o grup estudiat, que no emmarcaven el tema objecte d'estudi en un context social i cultural més ampli (De Vroede, 1980). Els tres pecats, les tres «p» amb què els historiadors nord-americans havien criticat ja als anys cinquanta els treballs dels historiadors de l'educació al seu país –parroquialisme, puritanisme i pedagogisme (Cohen, 1976; Brickman, 1978) –, eren plenament aplicables tant a la història de la pedagogia com a aquella història de l'educació al vell estil.

La història social de l'educació, filla dels dos corrents historiogràfics al·ludits, de la renovació de la historiografia educativa iniciada a la dècada dels seixanta, de l'interès creixent entre els historiadors per l'educació com a fenomen social i pels factors que en són exògens, i de la progressiva influència de la sociologia en la història, i també del sorgiment de la sociologia històrica –de la qual el *reader* de P.W. Musgrave, *Sociology, History and Education*, publicat el 1970, constituïria un bon exemple–, pretenia estudiar el fenomen educatiu en les seves relacions amb la resta de la societat i no de manera aïllada. Nous temes i nous enfocaments van començar a estar en auge, en especial durant les dècades dels anys setanta i vuitanta. La història de la infància i de la família, de l'educació popular, dels processos d'alfabetització i escolarització, dels ensenyaments professionals i tècnics, de les poblacions escolars, de les diferències socials davant l'educació i del contingut de les disciplines a ensenyar, van anar entrant, cada cop amb més força, en l'agenda dels historiadors en general i dels historiadors de l'educació en particular.

Mentre tenia lloc aquest canvi historiogràfic –almenys pel que fa a la investigació–, el desenvolupament científicoinstitucional de la història de l'educació seguia el seu curs i s'intensificava. Com a culminació d'un procés de constitució de diverses societats nacionals i centres d'investigació, caldria afegir al que ja s'ha indicat la creació, el 1977, del Service d'Histoire de l'Éducation en el si de l'Institut National de Recherche Pédagogique a França, l'aparició immediata, el 1978, de la revista *Histoire de l'Éducation*, la constitució, el 1972, de l'Australian and New Zeland History of Education Society, amb l'*ANZHEs Journal* (més tard, *History of Education*

Review), i, el 1981, del Centro Italiano per la Ricerca Storico Educativa (CIRSE), amb la seva revista *Studi di Storia dell'educazione*, i la fundació el 1979 de la primera associació científica internacional d'història de l'educació, la International Standing Conference for the History of Education (IS-CHE). Les seves tres activitats fonamentals han estat la publicació de l'*International Newsletter for the History of Education* com a òrgan de comunicació i informació entre els seus membres, la celebració anual de congressos internacionals i la constitució al seu si de diversos grups de treball.

A Espanya, els anys posteriors a la Guerra Civil, del 1936 al 1960, van ser, per contrast amb els anteriors, d'estancament i declivi en el camp de la pedagogia i en el de la història. La depuració, l'exili o la mort serien el destí dels protagonistes d'aquesta «edat de plata» de la pedagogia espanyola que van ser els anys vint i trenta del segle XX, i la desaparició o supressió el destí de les editorials o revistes en què solien publicar els seus treballs i de les institucions on portaven a terme les seves tasques. El volum, en termes quantitius, del que es va publicar durant aquest període seria inferior al precedent, tant en l'àmbit de la pedagogia (Escolano, García Carrasco i Pineda, 1987; Pineda, 1987) com en el de la història de l'educació (Esteban Mateo, 1983). Institucionalment caldria esperar fins al 1945 perquè es tornés a crear, a Madrid, la Secció de Pedagogia, i fins al 1955 perquè es restablís la de Barcelona, les quals serien seguides per les de la Universitat Pontifícia de Salamanca el 1959 i la de València el 1965. A més, la història de l'educació no va figurar com a disciplina independent en els plans d'estudis de les escoles normals de 1945, 1950, 1967 i 1971. Els seus continguts, devaluats, quedaven inclosos en els programes de l'assignatura de Pedagogia. Malgrat això es van continuar publicant, en els anys quaranta i cinquanta, alguns manuals que repetien els esquemes i les concepcions anteriors, als quals, en les dècades dels seixanta i setanta, s'unirien d'altres que, tot i incorporar certes millores, quedaven al marge dels canvis historiogràfics esmentats. Altres trets característics d'aquesta etapa serien la «forta dependència de l'exterior» –apreciable pel recurs a la producció dels exiliats en terres americanes i a les editorials mexicanes i argentines, i a les traduccions de manuals estrangers– (Escolano, 1984: XVIII), i la concentració de la investigació historicoeducativa a l'Institut San José de Calasanz, del Consell Superior d'Investigacions Científiques, i les seccions de Pedagogia de les universitats de Madrid i Barcelona. Una investigació limitada pels seus condicionaments ideològics i per la poca relació amb els nous enfocaments historiogràfics –en els quals només cal destacar l'obra de María Ángeles Galino–, totes dues causes de la seva recepció tardana, ja als anys vuitanta.

La dècada dels setanta seria, a Espanya, l'època de transició. La creació de noves seccions de Pedagogia i l'increment dels seus alumnes van comportar la dotació de noves places per a professors d'Història de la pedagogia, i també l'augment del nombre de tesis i tesines i de la producció bibliogràfica historicoeducativa, tant en termes absoluts com en relació amb la producció total en l'àmbit de la pedagogia (Esteban Mateo, 1983).

La culminació d'aquest procés de consolidació va ser la creació, el 1979, de la Sección de Historia de la Educación de la Sociedad Española de Pedagogía. Als anys setanta apareixerien, a més, alguns llibres significatius sobre la història de les universitats espanyoles –els autors dels quals pertanyien a l'àmbit de la història del dret o al de la medicina i la ciència– i certs temes fins llavors evitats com la Institución Libre de Enseñanza, la Segona República i la figura de Ferrer i Guàrdia.

Així mateix, el 1979 el Ministeri d'Educació i Ciència iniciava la publicació de la sèrie *Historia de la Educación en España. Textos y documentos*, que acabaria el 1990. Els seus set volums, temporalment circumscrits als segles del XVIII al XX, constitueixen l'obra més ambiciosa publicada fins ara a Espanya pel que fa a l'edició de fonts historicoeducatives.

Va ser també en els anys setanta quan es va començar una sèrie de tesis i investigacions, més receptives als nous aires historiogràfics, que van culminar en els anys finals d'aquesta dècada o al començament de la següent. Aquests treballs van ser, juntament amb la plena consolidació institucional de la disciplina, la seva expansió i la major atenció prestada als temes educatius pels historiadors en general –gràcies al relatiu auge de la història social– i pels de determinades àrees en particular –sobretot des de la història del dret i de la ciència–, el que explica que s'hagi qualificat l'any 1982 de data clau en el procés de renovació que havia començat a produir-se en la historiografia educativa espanyola (Escolano, 1993: 70-71; Guereña, Ruiz Berrio i Tiana Ferrer, 1994: 9-10). Un any en què tindria lloc, a Alcalá de Henares, el I Coloquio de Historia de la Educación i en què apareixeria el primer número de la revista interuniversitària *Historia de la Educación*. I en què hi hauria una renovació que consolidarien la creació de la Societat d'Història de l'Educació als Països de Llengua Catalana el 1983, de la Sociedad Española de Historia de la Educación el 1989, i la continuïtat i cada cop més gran presència d'investigadors espanyols en els congressos anuals organitzats per la ISCHE a partir del 1979.

Algunes tendències recents: sobre el divorci entre ensenyament i investigació

Un dels trets més característics de la història de l'educació dels últims decennis del segle XX –amb algunes excepcions com la brasilera i l'espanyola– ha estat la del progressiu desfasament entre la seva reducció, o fins i tot supressió, com a disciplina en els plans d'estudis universitaris i en la formació de professors, i la seva expansió institucional i renovació metodològica i de continguts com a camp d'estudi o investigació.

La segona edició de la *Guide internationale de la recherche en Histoire de l'Éducation*, editada per Pierre Caspard el 1995, contenia informació sobre 31 països i un total de 80 associacions o centres d'investigació, 290 càtedres universitàries, 90 biblioteques, 80 arxius de centres de documentació, i 100 museus especialitzats en la història o memòria de l'educació, l'ensenyament o la pedagogia. La tercera edició, que s'està preparant actualment, incrementarà sens dubte aquestes xifres i inclourà, a més, informació sobre el nombre cada cop més gran de portals dedicats de manera exclusiva o parcial a aquest camp en el nou «instrument d'investigació» que és Internet (Crook, 2000; Filho, 2000). Aquesta expansió i consolidació institucional de la història de l'educació com a camp d'investigació s'observa, també, en la constitució de noves societats nacionals d'història de l'educació (Espanya, l'Argentina, el Brasil, Xile, Israel, Sud-Àfrica...), en la puixança de la historiografia llatinoamericana (Sanfelice, Saviani i Lombardi, 1999) i en procés de renovació experimentat a partir del 1995 per la ISCHE (congressos fora d'Europa, utilització de la revista *Paedagogica Historica* com a òrgan d'informació i editorial per a la publicació d'una selecció dels treballs presentats en aquests congressos, incloent de les societats nacionals adherides, etc.).

La situació espanyola és en part similar i en part diferent de la d'altres països europeus o anglosaxons. Similar pel que fa a la consolidació institucional de la història de l'educació i a la seva expansió com a camp d'investigació. A les societats espanyola i catalana d'història de l'educació s'han afegit, en els últims anys, la gallega –amb la seva revista *Sarmiento*– i la castellanoleonesa. Al seu torn, s'han establert formes institucionalitzades de cooperació amb la societat portuguesa –les trobades bianuals, la primera de les quals va tenir lloc el 1992– i la ISCHE, i també amb les noves societats creades a Llatinoamèrica, que faciliten tant les relacions personals com la realització d'estudis que impliquen investigadors de diversos països.

En el balanç de la historiografia educativa europea fet el 1995 per Marie-Madeleine Compère, es destacava, en relació amb l'«Espanya després de Franco», el «dynamisme» i la «capacitat de mobilització» que despertava entre els investigadors espanyols «qualsevol iniciativa col·lectiva» (Compère, 1995: 67). Paraules tan afalagadores, com vaig afirmar una vegada (Viñao, 1997), no han de caure en sac foradat ni han de ser motiu de vanaglòria. Però –continuava dient– sí que poden ajudar-nos a entendre algunes de les peculiaritats de la història de l'educació a Espanya que contrasten, com vaig dir, amb el que ha passat en altres països. La diferència és en el procés de renovació experimentat, a Espanya, per la història de l'educació com a disciplina acadèmica en les últimes reformes dels plans d'estudis de les noves titulacions –diplomatures i llicenciatures– en les quals aquesta disciplina hi és present. Un simple repàs de la llista de matèries historicoeducatives que apareixen en els dos nous plans d'estudis (Terrón i de Gabriel, 1998) mostra la continuïtat de les disciplines tradicionals, sota la denominació genèrica d'història de l'educació i, al seu

costat, la consolidació de les històries educatives regionals (Catalunya, Canàries, València, Andalusia, País Basc i Castella i Lleó), l'aparició de noves denominacions coincidents amb alguna de les titulacions noves o pre-existents –història de l'educació social, història de la psicopedagogia, història de l'educació física, història de l'educació infantil, història de l'educació especial–, la presència de noves disciplines amb denominacions que corresponen a alguns dels camps d'investigació que han emergit, amb més força, en els últims decennis –història del currículum, història de l'escola, història de l'educació de les dones, història de la infància–, o, finalment, la limitació, en algunes de les denominacions, al període contemporani, cas en què se segueix la tendència habitual, en la generalitat dels països, a concentrar les investigacions en els segles XIX i XX (Caspard, 2000; Escolano, 1993). Una situació acadèmica com la descrita, d'expansió i diversificació de les matèries historicoeducatives, és excepcional –tot i que el cas brasiler, per altres raons, s'hi assembla–, contrasta amb l'evolució experimentada a quasi tots els països i explica, almenys en part, la vitalitat i el dinamisme de la història de l'educació com a camp d'investigació al nostre país.

Pel que fa als temes que preocupen els historiadors de l'educació o que han entrat en els dos últims decennis en les seves agendes de treball, només és possible donar-ne compte al preu d'oferir-ne una visió simplificada.

En primer lloc, no hi ha una sola tendència general, sinó més aviat diferències. Com ha assenyalat Marie-Madeleine Compère després de quantificar la producció bibliogràfica italiana dels anys 1985 i 1986 i la francesa del 1986, els temes preferits de la historiografia educativa italiana durant aquests anys van ser, per aquest ordre, les institucions, la política educativa i la teoria o pensament pedagògic –és a dir, institucions, lleis i idees. La inserció majoritària dels historiadors de l'educació en el marc universitari de la pedagogia, seguint el model germànic, explica aquesta situació. A França, al contrari, els temes predominants van ser, també per aquest ordre, els educands –infància i joventut–, les pràctiques escolars i les institucions. Els aspectes socials i econòmics oferien, en ambdós països, una situació quantitativament baixa. La diversificació professional més gran dels que es dedicaven a la història de l'educació a França –pedagogs, historiadors, administradors de l'educació, inspectors i professors– constitueix, a judici seu, la causa d'aquesta diferència. Una situació que també es reflecteix en un altre país que no segueix el model germànic: Anglaterra, on la desaparició de la pedagogia general com a disciplina en les reformes que es van fer a les facultats d'educació als anys vuitanta, i on la configuració dels plans d'estudis al voltant de quatre disciplines bàsiques –filosofia, psicologia, sociologia i història– va fer que el reclutament de les persones encarregades de l'última es fes a partir dels seus currícula en el camp historicoeducatiu i no de les seves titulacions (Compère, 1995: 21-31).

Subsisteix doncs, amb més o menys força, una història de l'educació de tall tradicional –idees o pensament, institucions, política educativa–, en especial en l'àmbit de l'ensenyament i els manuals, on no s'ha produït una profunda renovació historiogràfica, acadèmica i científica. Però hi ha una sèrie de camps d'investigació nous o renovats que han qüestionat tant els continguts com els enfocaments tradicionals. Que fins i tot van més enllà de la història social de l'educació dels anys seixanta i setanta, o dels revisionismes del present dels setanta. Quins camps són?

Quatre són els detectats per Marie-Madeleine Compère com a objectes predilectes en quatre prestigioses revistes –*Annales E.S.C.*, *Past and Present*, *Quaderni Storici* i *Geschichte und Gesellschaft*– de l'any 1975 al 1989, ambdós inclosos: l'alfabetització, la infància, la joventut i la universitat; i, en relació amb aquest darrer camp d'investigació, la freqüentació escolar o població infantil durant l'Antic Règim, la formació i el reclutament de les élites en general i de l'acadèmica en particular, i la mobilitat social derivada de l'expansió dels seus efectius en els segles XIX i XX, és a dir la població estudiantil, els graduats i els professors. Com a cinquè camp d'investigació renovat –o nous temes sota un títol vell– afegeix la «història de l'ensenyament», en l'epígraf de la qual inclou la polèmica sobre l'evolució dels efectius en l'ensenyament secundari en relació amb els diferents grups socials –un tema clàssic de la història social de l'educació–, la història de la professió de mestre i la del currículum, programes i exercicis o exàmens, i l'educació de les dones (Compère, 1995: 233-276).

Aquesta enumeració respon més a una anàlisi descriptiva d'un conjunt de temes en auge que a un intent d'ordenar, sota un esquema integrador, tota una sèrie oberta i diversificada de temes objecte d'estudi. Un esquema que permeti replantejar, des de noves bases, l'ensenyament de la disciplina sense dissociar ensenyament i investigació.

La història del pensament pedagògic –o dels grans educadors–, la de les institucions i la de la política educativa nacional –ara trasmutada en l'anàlisi de la gènesi i configuració dels sistemes educatius nacionals– continuen sent els tres camps bàsics –millor o pitjor integrats– dels programes per a l'ensenyament de la disciplina en un bon nombre de països i departaments, com mostren els programes annexos i les consideracions que n'han fet alguns dels treballs inclosos a *Why Should we Teach History of Education?* (Salimova i Johanningmeier, 1993). A aquest esquema tradicional s'afegeixen, cada cop amb més profusió, temes concrets –història de la infància, del currículum, de l'educació informal...– que s'hi incorporen de manera independent, a manera d'annex, sense trencar l'estructura bàsica d'aquests programes.

Tanmateix, després de la història social i el revisionisme crític, de Foucault i de Certeau, del gir lingüístic, el postmodernisme i la teoria de les recepcions (Escolano, 2000; Viñao, 1996), de l'auge de la història cultural i de l'adopció de mètodes i enfocaments etnogràfics i antropològics per part

dels historiadors, i també de la fragmentació, dispersió i discontinuïtat produïdes per la manca d'un pensament global i d'un paradigma metodològic i epistemològic unificador, no és possible continuar fent la mateixa història ni, per tant, la mateixa història de l'educació. El que passa és que, en aquest camp, com ja havia passat amb les tendències historigràfiques dominants després de la Segona Guerra Mundial i, en les dècades dels setanta i els vuitanta, amb la història social, la influència i recepció d'aquestes tendències per part de la historiografia educativa ha estat sempre precària i tardana (Escolano, 1996 i 2000). Si els temes indicats abans ha suposat ja una ruptura amb les velles maneres de tractar i ensenyar la història de l'educació, ¿què cal dir quan s'hi afegeixen d'altres d'emergència més recent com són les històries de l'educació de les minories, de les relacions interculturals, del que els anglosaxons anomenen *children at risk*, de la higiene, el cos i la civilitat, dels exàmens i sistemes disciplinaris, de l'educació moral i del caràcter, de l'espai i el temps escolars com a categories organitzatives i cognitives, dels relats de vida o experiències escolars i educatives, i de la història de l'escola i les cultures escolars, i també dels seus objectes –història de material, arqueològica– i de la seva vida quotidiana o intrahistòria?

Aquesta diversificació expansiva necessita nous esquemes que integrin ensenyament i investigació. Un intent integrador és, per exemple, el dut a terme per António Nóvoa en alguns treballs recents, que passo a exposar, comentar i ampliar (Nóvoa, 1994 i 1997: 190-194).

La seva proposta s'articula al voltant de quatre grans blocs: els actors, les pràctiques, les idees i les institucions i sistemes educatius. Cadascun és vist, al seu torn, amb un enfocament renovador:

- Els actors –el món de l'experiència viscuda– impliquen el retorn a la tornada del subjecte (Viñao, en premsa), en aquest cas dels alumnes i professors en primer lloc, però també de tots els que han tingut alguna relació amb allò educatiu o bé experiències formatives. En aquest epígraf entrarien, per exemple, la història del procés de professionalització docent –un altre dels temes pels quals s'han interessat els historiadors de l'educació en les últimes dècades– i les històries de vida, biografies o història oral, i les prosopografies dels actors de les institucions i del sistema educatiu.
- Les pràctiques o realitat són vistes sota el títol integrador de *cultura escolar* (Viñao, en premsa-b), una expressió que incorpora camps d'investigació en auge –història de l'escola, del currículum i de les disciplines escolars–, que integra l'anàlisi de la realitat quotidiana de l'escola, i que permet confrontar la realitat tant amb les teories i idees com amb la legalitat.
- Aquestes teories, propostes i idees, el tercer epígraf, són considerades ara com discursos que cal analitzar en els seus contextos de

producció i recepció, darrere dels quals hi ha els subjectes amb les seves experiències de vida, les seves estratègies i els grups de pertinença (Viñao, 1995; Ruiz Berrio, 2000).

- Per últim, les institucions i sistemes educatius constitueixen l'espai social que proporciona certa identitat als actors, a les pràctiques i als discursos. En l'espai que permet captar, amb més profunditat, la relació de l'educació amb els canvis i les continuïtats socials, mitjançant el seu enfocament com un lloc de conflicte en què s'enfronten diversos interessos i forces socials. És l'espai, a més, on es du a terme la confrontació entre la teoria i les pràctiques, entre el que es proposa, el que es legisla i el que es fa, el proscrit, el viscut i el volgut. On és possible analitzar un altre dels temes que preocupa els historiadors de l'educació: el de les reformes i innovacions educatives, l'origen, la difusió, l'adaptació i els efectes (Tyack i Cuban, 1995; Viñao, en premsa-a).

L'esquema és alhora suggerent i suggestiu. Inserir-lo en un programa tradicional, de tipus cronològic, planteja tanmateix alguns problemes. ¿S'ha d'analitzar cada bloc per separat o bé correspon fer-ne un tractament conjunt en cada època o període, dins d'un esquema cronològic? La configuració cronològica dificulta el tractament específic dels processos de llarga durada –alfabetització, escolarització, professionalització docent, configuració dels sistemes educatius– que requereixen unes anàlisis temporalment més dilatades i un enfocament que doni sentit al conjunt. Per això quan, després d'exposar la seva proposta, el mateix Nóvoa ha d'articular un programa en la memòria de les oposicions a la càtedra d'Història de l'Educació, combina, a la part teòrica, l'anàlisi dels processos de llarga durada com els indicats amb la de certs períodes clau, des d'una perspectiva política, per a la història de l'educació a Portugal. Tot això, a més, exclou del seu programa la història de les idees i del pensament a la manera tradicional, i també de les referències anteriors al segle XVI, i circumscriu allò que és fonamental de la seva proposta als segles del XVIII al XX (Nóvoa, 1994).

D'aquesta manera, en un moment de declivi quasi general de la història de l'educació com a disciplina acadèmica, per raons pressupostàries i curriculars (Aldrich, 1993; Depaepe, 1993) i també per l'èmfasi posat en les disciplines tecnològiques en detriment de les ciències socials i humanes, i, dins d'aquelles, en les considerades més utilitàries, pràctiques o experimentals, la història de l'educació continua enfrontant-se a una doble tensió que hi és present, més o menys latent, des del començament.

Una d'aquestes tensions, conseqüència de la doble naturalesa com a disciplina històrica i pedagògica, es resol a cada país i a cada lloc, de manera concreta, en funció dels seus destinataris i dels que se n'encarreguen de l'ensenyament, així com de les institucions que l'imparteixen i de les tradicions acadèmiques. L'altra, relacionada amb la primera, crec que ha estat en les últimes dècades que ha assolit una intensitat més gran. Em refereixo a la tensió que hi ha en la també doble naturalesa de la història de

l'educació com a disciplina acadèmica i com a camp d'investigació; és a dir, entre ensenyament i investigació. Si un dels trets característics de la investigació historicoeducativa recent és el seu caràcter obert, en expansió i interdisciplinari, com a disciplina acadèmica continua oferint problemes insalvables per integrar, de manera coherent, tots els temes i les qüestions que preocupen els historiadors de l'educació. El resultat, més o menys evident, és el divorci entre ensenyament i investigació, entre les estructures academicodocents i les investigacions, entre el declivi de les primeres i l'expansió de les segones (Escolano, 1994; Viñao, 1997). Per si això no fos prou, sembla que la història de l'educació –una altra constant des dels seus inicis– ha de seguir justificant la seva utilitat i els seus fins, almenys en l'àmbit de la ciència pedagògica i de la formació de professors. I encara més en una època saturada de tecnologisme, utilitarisme pràctic i presentisme (Viñao, 1997-a).

Una mirada cap al futur des del segle que acaba

La tensió esmentada entre la història de l'educació com a disciplina per a la formació de professors i pedagogs –«un sector universitari en perill», en paraules de Marie-Madeleine Compère (1995: 1)– i com a camp d'investigació cultivat tant pels professors de la disciplina com per altres historiadors generals o sectorials i professionals de l'educació, i també la seva posició a cavall entre l'educació i la història, sotmesa als requeriments i canvis de totes dues, constitueixen els dos eixos a l'entorn dels quals ha girat –i continuarà girant– la història de l'educació al segle XX.

La seva caracterització com a història menor o sectorial, el judici tradicionalment negatiu dels historiadors sobre la vàlua dels treballs dels que fan història des de o a partir d'una formació exclusivament pedagògica, i la creixent desatenció o menyspreu dels professors i investigadors d'altres disciplines pedagògiques envers les investigacions historicoeducatives, expliquen un llegat de marginalització i un estatus ambivalent i suggereixen, almenys per a la història de l'educació com a disciplina, «un futur molt incert» (Robinson, 2000: 2). Per això el tema de les seves possibles audiències surt moltes vegades a *History of Education for the Twenty-First Century*, llibre aparegut recentment, coordinat per David Crook i Richard Aldrich i publicat per l'Institut d'Educació de la Universitat de Londres.

La qüestió no és intranscendent ja que, en últim terme, l'evolució, el sentit i, fins i tot, la pervivència d'una disciplina o àrea d'investigació depenen de les seves audiències, és a dir, que hi hagi o no sectors de població que s'hi interessin i de la manera i la finalitat amb què s'hi interesen (Richardson, 2000).

Un camp d'audiència possible és l'oficial, governamental o públic. L'absència de perspectiva històrica o l'ús superficial, interessat o fal·laç del passat constitueixen dos trets característics de les reformes educatives empresades dels poders públics (Viñao, en premsa-ε). Els historiadors de l'educació poden aportar, i han de fer-ho, aquesta perspectiva i han de desmitificar aquests usos desvetllant els silencis de la història (Silver, 1992; Viñao, 1992: 211-214) i mostrant, alhora, la seva potencialitat explicativa i la seva utilitat –al costat d'altres enfocaments o punts de vista– per a la presa de decisions.

L'audiència professional de la història de l'educació és triple. D'una banda, és obvi que l'estudi de l'educació és una part important de l'estudi de la història de la societat, juntament amb els de la seva economia, la seva política, la seva demografia o les seves maneres de comunicar-se, per esmentar altres àmbits socials, també rellevants, amb què guarda una estreta relació. Per això aquest estudi interessa els historiadors generals o sectorials, especialment aquests darrers, ja que treballen en el camp de la història de la ciència, de l'economia o de la cultura. D'altra banda, els investigadors de l'educació o experts en aquest camp¹ constitueixen una audiència tradicional, en declivi no tant pel seu creixent sentit presentista i pragmàtic com perquè la història de l'educació que van conèixer durant els seus estudis no dona resposta a les seves necessitats com a investigadors. Finalment, els professors i mestres són una altra audiència tradicional, també en declivi pel doble pes del presentisme pragmàtic i de la inadequació, a les seves necessitats i demandes professionals, de la història de l'educació en què van ser formats.

Cada cop sembla més necessària l'obertura als requeriments procedents d'aquests tres àmbits, i també que hi siguin presents els historiadors de l'educació i el diàleg amb els que hi treballen. Cal sortir de la còmoda closca disciplinària. El menyspreu o el recel envers la història de l'educació pot haver tingut, o tenir, les seves raons, però avui té la seva arrel més en el desconeixement del que s'investiga en aquest camp que en les motivacions corporatives. Això implica treballar alhora en tres fronts diferents, és a dir en diferents temes i diferents maneres d'abordar-los o exposar-los en funció del context, amb la finalitat, això sí, de demostrar la potencialitat explicativa i heurística, al costat d'altres, de la perspectiva històrica, és a dir de les anàlisis genealògiques.

Queda, per últim, l'audiència social. Una audiència que té, a vegades, una estreta relació amb les anteriors. Si una de les funcions socials de l'historiador és la de preservar, (re)compondre, (re)interpretar –i desmitificar– a cada moment la memòria social i individual, els historiadors de l'educació hem de prestar més atenció a la memòria social i individual deri-

(1) En anglès, per designar-los, es recorre al terme *educacionist*. Nosaltres no tenim un terme específic ja que *pedagog* d'una banda és més ampli i, de l'altra, no inclou, per exemple, els psicòlegs i sociòlegs de l'educació.

vada de les experiències i vivències institucionals i individuals d'indole formativa o educativa. Aquesta tasca exigeix, per exemple, la presència en els mitjans de comunicació, en la promoció i celebració de commemoracions institucionals i associatives, i en la (re)construcció de la memòria social i individual mitjançant la investigació i la promoció de centres de memòria o museus educatius (Hernández Díaz, 2000; Ruiz Berrio, en premsa).

És des d'aquesta triple perspectiva –oficial, pública o professional i social– que els historiadors de l'educació estaran en condicions de dialogar amb els historiadors i pedagogs, evidentment, però també, i sobretot, amb els professors i mestres, amb els que eduquen i també amb els que són educats o ho han estat, a fi d'ajudar a restituir al conjunt de la societat la seva memòria cultural i educativa.

Referències bibliogràfiques

- ALDRICH, R.: «Discipline, practice and policy: a personal view of history of education», a K. Salimova i E. Johanningmeier (Ed.), *Why Should we Teach History of Education?*. Moscou: The Library of International Academy of Self-improvement, 1993, pp. 141-154.
- ALDRICH, R.: «A contested and changing terrain: history of education in the twenty-first century», a D. Crook i R. Aldrich (Ed.), *History of Education for the Twenty-First Century*. Londres: Institute of Education, University of London, 2000, pp. 63-79.
- BARNARD, H.C.: «The historiography of education», a P. Gordon i R. Szreter (Ed.), *History of Education. The Making of a Discipline*. Londres: The Woburn Press, 1989, pp. 105-130.
- BRICKMAN, W.W.: «Theoretical and critical perspectives on educational history», a *Paedagogica Historica*, vol. XVIII-1, 1978, pp. 42-83.
- BRICKMAN, W.W.: «Early development of research and writing of educational history in the United States», a *Paedagogica Historica*, vol. XIX-1, 1979, pp. 41-76.
- CASPARD, P.: «L'histoire de l'éducation en France: remarques sur la dynamique sociale d'un champ disciplinaire», a *Full informatiu*. Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, 1984, núm. 3, pp. 5-23.
- CASPARD, P.: «L'histoire de l'éducation en France», a *1ª Encontro de História da Educação em Portugal*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbekian, 1988, pp. 137-152.
- CASPARD, P.: *Guide internationale de la recherche en Histoire de l'Éducation*. Berna: Peter Lang, 2a ed., 1995.
- CASPARD, P.: «Vingt années d'Histoire de l'Éducation», a *Histoire de l'Éducation*, núm. 85, 2000, pp. 73-87.

- COHEN, S.: «The history of the history of American education, 1900-1976: the uses of the past», a *Harvard Educational Review*, núm. XLVI, 1976, pp. 298-300.
- COMPÈRE, M.M.: *L'histoire de l'éducation en Europe. Essai comparatif sur la façon dont elle s'écrit*. París i Berna: INRP i Peter Lang, 1995.
- CUBBERLEY, E.P.: *The History of Education. Educational Practice and Progress Considered as a Phase of the Development and Spread of Western Civilization*. Boston: Houghton and Mifflin, 1920.
- CROOK, D.: «Net gains? The Internet as a research tool for historians of education», a D. CROOK y R. ALDRICH (Ed.), *History of Education for the Twenty-First Century*. Londres: Institute of Education, University of London, 2000, pp. 36-49.
- CHAMBLISS, J.J.: «The origins of History of Education in United States: a study of its nature and purpose, 1842-1900», a *Paedagogica Historica*, vol. XIX-1, 1979, pp. 94-131.
- DEPAEPE, M.: «History of Education anno 1992: a tale told by an idiot, full of sound and fury signifying nothing? A *History of Education*, núm. 22-1, 1993, pp.1-10.
- DE VROEDE, M.: «Tendances actuelles en Histoire de l'Éducation», a *Full Informatiu*, Coordinadora de les Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, núm. 1, 1980, pp. 7-23.
- DURKHEIM, E.: *Historia de la educación y de las doctrinas pedagógicas. La evolución pedagógica en Francia*. Madrid: La Piqueta, 1982.
- ESCOLANO, A.: «Introducción», a A. Escolano (Dir.), *Diccionario de Ciencias de la Educación. Historia de la Educación. I*. Madrid: Anaya, 1984.
- ESCOLANO, A.: «La investigación en Historia de la Educación en España: tradiciones y nuevas tendencias», a A. NÓVOA y J. RUIZ BERRIO (Ed.), *A História da Educação em Espanha e Portugal. Investigações e actividades*. Lisboa: Sociedade Portuguesa de Ciências da Educação, 1993, pp. 65-83.
- ESCOLANO, A.: «La revista interuniversitaria *Historia de la Educación*. Primera década (1982-1991)», a *Educación y europeísmo. De Vives a Comenio*. Málaga: Sociedad Española de Historia de la Educación y Universidad de Málaga, 1993-a, pp. 313-319.
- ESCOLANO, A.: «La investigación histórico-educativa y la formación de profesores», a *Revista de Ciencias de la Educación*, núm. 157, 1994, pp. 55-69.
- ESCOLANO, A.: «Posmodernity or high modernity?. Emerging approaches in the New History of Education», a *Paedagogica Historica*, vol. XXXII-2, 1996, pp. 325-341.
- ESCOLANO, A.: «La historia de la educación después de la posmodernidad», a J. RUIZ BERRIO (Ed.), *La cultura escolar de Europa. Tendencias históricas emergentes*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2000, pp. 297-323.
- ESCOLANO, A.; GARCÍA CARRASCO, J.; PINEDA, J.Mº: *La investigación pedagógica universitaria en España (1940-1976)*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1987.
- ESTEBAN MATEO, L.: «Presente, pasado y futuro de la Historia de la Educación», a *Escolarización y sociedad en la España contemporánea (1808-*

- 1970). València: Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación, 1983, pp. 999-1039.
- FILHO, LUCIANO MENDES DE FARIA (Org.): *Arquivos, fontes e novas tecnologias: questões para história da educação*. Bragança Paulista: Universidade Sao Francisco, 2000.
- GUEREÑA, J.L.; RUIZ BERRIO, J.; TIANA FERRER, A.: «Introducción», a J.L. GUEREÑA, J. RUIZ BERRIO i A. TIANA FERRER (Ed.), *Historia de la Educación en la España contemporánea. Diez años de investigación*. Madrid: Cide, 1994, pp. 9-21.
- HERNÁNDEZ DÍAZ, J.Mº: «Los Museos de Educación en España», a R. FERNANDES i M. LOURO FELGUEIRAS (Org.), *A escola primaria entre a imagem e memoria*. Porto: s.e., 2000, pp. 94-104.
- LÉON, A.: *La historia de la educación en la actualidad*. París: Unesco, 1985.
- MOLERO, A.: «Los manuales de Historia de la Educación y la formación de maestros (1900-1930)», a *Historia de la Educación*, 2000, núm. 19, pp. 121-139.
- NÓVOA, A.: *História da Educação*. Lisboa: Faculdade de Psicologia e de Ciências da Educação, 1994, exemplar multicopiat.
- NÓVOA, A.: «A 'Educação Nacional' (1930-1974)»: análise histórica e historiográfica», a A. ESCOLANO i R. FERNANDES (Ed.), *Los caminos hacia la modernidad educativa en España y Portugal (1800-1975)*, Zamora: Sociedad Española de Historia de la Educación, 1997, pp. 175-203.
- NÓVOA, A.: *Histoire & Comparaison (Essais sur l'Éducation)*, Lisboa: EDUC-CA, 1998.
- PEREYRA, M., «La Historia de la Educación en la formación de educadores. II. Orígenes y evolución de una disciplina escolar», a *Tempora*, 1981, núm. 2, pp. 57-72.
- PINEDA, J. Mº: *La literatura pedagógica española contemporánea (1942-1976). Estructura temática y círculos científicos*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1987.
- RICHARDSON, W.: «History, education and audience», a D. Crook i R. Aldrich (Ed.), *History of Education for the Twenty-First Century*. Londres: Institute of Education, University of London, 2000, pp. 17-35.
- ROBINSON, W.: «Finding our professional niche: reinventing ourselves as twenty-first century historians of education», a D. CROOK i R. ALDRICH (Ed.), *History of Education for the Twenty-First Century*. Londres: Institute of Education, University of London, 2000, pp.50-62.
- RUIZ BERRIO, J.: «Nuevos enfoques en la historia del pensamiento pedagógico», a J. RUIZ BERRIO (Ed.), *La cultura escolar de Europa. Tendencias históricas emergentes*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2000, pp. 271-295.
- RUIZ BERRIO, J.: «Pasado, presente y porvenir de los Museos de Educación», a A. ESCOLANO (Ed.), *La memoria y el deseo. Memoria de la escuela y educación deseada*. Madrid: Biblioteca Nueva, en premsa.
- SALIMOVA, K.; JOHANNINGMEIER, E. (Ed.): *Why Should we Teach History of Education?*. Moscou: The Library of International Academy of Self-improvement, 1993.
- SANFELICE, J.L.; SAVIANI, D; LOMBARDI, J.C. (Org.): *História da Educação*.

- Perspectivas para um intercâmbio internacional*. Campinas: Editora Autores Associados, 1999.
- SZRETER, R.: «The History of Education in non education learned journals, 1939-1984», a *Bulletin of the History of Education*, núm. 40, 1987, suplement 1984-1986.
- TERRÓN, A.; DE GABRIEL, N.: «Informe sobre la situación de las materias histórico-educativas en las titulaciones de Pedagogía, Psicopedagogía, Educación Social y Magisterio», a *La Universidad en el siglo XX (España e Iberoamérica)*. Murcia: Sociedad Española de Historia de la Educación y Departamento de Teoría e Historia de la Educación, 1998, pp. 710-719.
- TIANA, A.: *La investigación histórico educativa actual. Enfoques y métodos*. Madrid: Uned, 1988.
- TYACK, D.; CUBAN, L.: *Tinkering toward Utopia. A Century of Public School Reform*, Cambridge (Mss.): Harvard University Press, 1995.
- VIÑAO, A.: «Historia de la educación e historia cultural: posibilidades, problemas, cuestiones», a *Revista de Educación*, núm. 306, 1995, pp. 245-269.
- VIÑAO, A.: «Lenguaje y realidad. El discurso histórico y su aplicación al ámbito histórico-educativo», a *Anales de Pedagogía*, núm. 14, 1996, pp. 157-214.
- VIÑAO, A.: «La historia de la educación en España (1993)», a *Ayer*, 1997, núm. 26, pp. 154-169.
- VIÑAO, A.: «De la importancia y utilidad de la historia de la educación (o la responsabilidad moral del historiador)», a N. DE GABRIEL i A. VIÑAO (Ed.), *La investigación histórico-educativa. Tendencias actuales*. Barcelona: Editorial Ronsel, 1997-a.
- VIÑAO, A.: «Relatos y relaciones autobiográficas de profesores y maestros», a A. ESCOLANO (Ed.), *La memoria y el deseo. Memoria de la escuela y educación deseada*. Madrid: Biblioteca Nueva, en premsa.
- VIÑAO, A.: «¿Fracasan las reformas educativas?. La respuesta de un historiador», a *Actas del I Congreso Brasileiro de História da Educação*. Rio de Janeiro, en premsa-a.
- VIÑAO, A.: «¿De qué hablamos cuando nos referimos a las culturas escolares?. Análisis crítico de un concepto». Campinas, en premsa-b.

Paraules clau

Història de l'educació

Segle XX

Historiografia educativa

Disciplines escolars

Investigació historicoeducativa

Abstracts

La historia de la educación es, a la vez, una disciplina o un área de disciplinas académicas y un campo de investigación. En este artículo se analiza su evolución durante el siglo XX. Así, primero se expone su génesis y consolidación como disciplina académica para la formación de profesores y maestros en diversos países, bajo la influencia de la historiografía alemana. Seguidamente, se da cuenta de la renovación historiográfica iniciada en la década de los 60 y de la génesis de la llamada historia social de la educación, así como del contraste entre su institucionalización creciente como campo de investigación y el inicio de su declive, en Estados Unidos, como disciplina académica. Por último, se analizan las tendencias recientes en este campo historiográfico y la generalización, a otros países, del desfase entre una situación académica en declive –salvo la excepción española y alguna otra– y una investigación renovada y en auge.

L'histoire de l'éducation est à la fois une discipline –ou un ensemble de disciplines universitaires– et un champ de recherche scientifique. Dans cet article, l'auteur analyse son évolution au cours du 20ème siècle. Il y décrit, dans un premier temps, sa genèse et sa consolidation en tant que discipline universitaire dans le cadre de la formation de professeurs et instituteurs dans divers pays, sous l'influence de l'historiographie allemande. Il rend ensuite compte du renouvellement historiographique initié dans les années 60 et de la genèse de ce que l'on appelle l'histoire sociale de l'éducation, ainsi que du contraste entre son institutionnalisation croissante en tant que champ de recherche et le début de son déclin, aux États-Unis, en tant que discipline universitaire. Finalement, l'auteur analyse les tendances récentes dans ce domaine historiographique et la généralisation du décalage entre une situation universitaire en déclin –à l'exception entre autres de l'Espagne– et une actualisation et un essor de la recherche.

History of education is simultaneously both a discipline –or a combination of academic disciplines– and a field of research. This article examines the developments it has undergone in the XX century. First, it looks at its origins and subsequent consolidation as an academic discipline for teacher training in several countries, under the influence of German historiography. Then, it describes the historiographic renewal that began in the sixties and the birth of the social history of education, as well as the contrasting situations between its growing institutionalisation as a field of research and the onset of its decline, in the United States, as an academic discipline. Finally, it analyses the recent trends in this historiographic field and the growing tendency towards a decline in its academic status –with the exceptions of Spain and a few other countries– in contrast with its renewal as a flourishing field for research.